



Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ — ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ — ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ — ՄԱՆԿԱԿԱՐ-
ԺԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՌԵԼԻԵՒ Լ. ՏԱՐԻ

ՀԱՄԱՐ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՕԳՈՍՏՈՍ 1896 թ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ — ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՄԵԳՔԻ ԲՈՆՈՒԹԻՒՆԸ.

«Այդ մի տառապեալ եմ ես, ով ապրե-
ցուցէ զիս ի մարմնոյ աստի մահուս:
Հոռվմ. Ը. 24.



յն օրից ի վեր, երբ մարդիկ սկը-
սել են բարոյական օրէնք ճանաչել՝ հազիւ թէ
մէկը բողոքովին ազատ մնացած լինի այն զգա-
ցումից, օրի ամենաճանր ճնշման ներքոյ այդ-
պէս բացականչել է Պօղոս առաքեալը: Ամեն
օրէնք որոշ չափով ճնշումն է գործ դնում
մարդու վերայ, իբրեւ իւր բնածին ազատու-
թիւնը կաշկանդող ներկայանում նորան. բայց

օրէնքների մեծագոյն մասին դիւրութեամբ
կարելի է ընդելանալ, սովորութեան ուժով
նոցա զործադրութիւնը մինչև իսկ մի տեսակ
ինքնաբերական պահանջ դարձնել. բարոյական
գիտակցութեան մի յայտնի աստիճանի վերայ
չատ պարտականութիւններ կատարուում են
արդէն ինքքստինքեան և նոցա դէմ գնալն
անտեղութիւն է համարուում: Եւ զողանար
մի սպանաներ, մի սուտ վկայեր՝ ասած է,
և բարոյական մարդը մտածում և վարուում
է այդ պատուէրների համաձայն՝ առանց ծան-
րութիւն զգալու իւր վերայ: Կայ սակայն մար-
դու մէջ մի բան, որ ոչ օրէնքի է հպատա-

կում և ոչ սովորութեան ոյժի առաջ տեղի տալիս. մեր մարմնից անբաժան ցանկութիւնն է այդ, որը մարդկային միջոցներով զսպելու համար ամեն ջանք ապարդիւն է համարում Պօղոս առաքեալի պէս մարդն անգամ և վերը յառաջ բերած խօսքով իւր անկարողութիւնը խոստովանում: Եւ ասում է՝ թէ օրէնքը ոչ միայն անգոր է մեր մարմինը ցանկութիւնից ազատելու, այլ մինչև անգամ ինքըն է զրգոող և ցանկութիւններ յառաջ բերողը. «Զցանկութիւն ոչ ճանաչելի եթէ ոչ օրինացն էր ասացեալ. մի ցանկանայցես»: Այդ չէ նշանակում ի հարկ է՝ թէ ցանկութիւն չկայ այնտեղ, ուր օրէնքը չէ հրամայում. մենք տրամադիր ենք այդպէս ընդունելու. մենք անմեղ ենք անուանում այն վիճակը, որի մէջ մարդ դեռ չարն ու բարին իրարից չէ զանազանում գործում է ներքին զրգուժմանի համաձայն. բայց այդ անմեղութիւնը յարաբերական անմեղութիւն է. ցանկութիւն և մեղք չձանաչել նոյնը չէ թէ չունենալ: Օրէնքը մեզ միայն գիտակցութեան է բերում. երբ նորա պատուէրների հակառակ մեր ցանկութիւնները զրգում են մեզ չարը գործելու՝ յառաջանում է մեղանում մեղաւորութեան գիտակցութիւն, որ և նոյն չափով զարգանում է և կենդանանում ինչ չափով մենք ենթարկուում ենք օրէնքի դաստիարակիչ ազդեցութեանը: Իսկ իբրեւ բարոյական մարդ զարգանալու համար անհրաժեշտ է, որ մենք դաստիարակուենք օրէնքի ներքոյ, որ զարգանայ մեղանում բարոյական գիտակցութիւնը, մեղքի գիտակցութիւնը՝ ինչքան և նորա ճշունդը ծանր և դառն լինի մեզ համար:

Մենք ապրում ենք այնպիսի մի ժամանակում, երբ մարդիկ այդ ճշունդն ըստ երևութին շատ քիչ են զգում: Քաղաքակիրթ աշխարհըն աշխատում է այնպիսի բարոյականութիւն ունենալ, որ բնական ցանկութիւններն իբրեւ չար ինչ չէ արգելում, որ մեղքի գոյութիւնն անգամ չէ ճանաչում: Այն մարմինը, որ Պօղոս Առաքեալը մահու մարմին էր անուանում և իբրեւ բոլոր տառա-

պանքներին ազդելը նկատում, որից նա այնպիսի մեծ տենչանօք ազատուել էր ցանկանում՝ մեղ համար ընդհակառակն կեանքի միակ կայարան է, զուարճութեանց և երջանկութեան միջնորդ, ուստի և առարկայ ամենաքնքեղ չորածութեանց և փայտայանքների. մենք ցանկութիւն չունինք նորանից բաժանուելու, այլ ընդհակառակն ամեն միջոց գործ ենք դնում՝ նորան որքան կարելի է երկար պահպանելու և այդպիսով մեր զուարճութիւններն ևս աւելի տեւական դարձնելու:

Եւ սակայն խարուսիկ է այս ամենը. ըստ երևութին միայն մենք մեր մարմնի, նորա մէջ իշխող ցանկութեան մահացուցիչ բնաւորութիւնը չենք զգում և մեղքի բռնութեան ներքոյ ճշունում: Արդի աշխարհը չէ կարող այլևս նախնական անմեղ վիճակին վերադառնալ, ուր բնական ձգտումներն են անարգել իշխում՝ մինչ իւր նրբացած, երբեմն ծայրայեղ անբնականութեան հասցրած զգայութիւնները բնական համարելը մեղքի ճշնող գիտակցութիւնն իրենից հեռացնել աշխատելը զարհուրելի հետեւանքներ է յառաջ բերում: Որքան դերազատելի է մի հասարակ բանուորի երկրագործի փայտահատի կեանքը, որ քրտնաջան աշխատութեամբ բնութեան դէմ կռիւ մղելով իւր օրական ապրուստն է հոգում՝ մեղկութեան ճահճի վերայ պառկած մի ծոյլի կեանքից, նոյնքան դերազատելի է հոգեկան այն տաժանելի վիճակը, որի մէջ բարոյական վսեմ պատուէրը կատարելու համար կռիւ է մղում մարդ անդադար իւր ցանկութիւնների, իւր մարմնի, մեղքի դէմ՝ այն եզկելի վիճակից, ուր նա անձնատուր իւր կրքերին և ինքնախաբէութեամբ արբեցած, քայքայուում է օրէցօր հոգեպէս ու մարմնապէս և դէպի գերեզման դիմում: Մեր ժամանակի համար չկայ և զուցէ աւելի ցուալի մի երևոյթ քան այն, որ հասարակաց կարծիքը գրականութիւնն, ամեն ինչ նպաստում է այս վերջին կարգի սերունդ սնուցանելու և զարգացնելու: Երբ հետ զուգընթացաբար աճում և զարգանում է մեղքը, որ ոչինչ

խորտակի միջոցներով ծածկել կարելի չէ, իբրև հազարգլխեան մի վիշապ ամեն կողմից պարզում է սա իւր խեղդող ծանկերն ու որս որոնում և ներկայ սերունդը փոխանակ վտանգի մերձաւորութիւնը տեսնելու, փոխանակ Պօղոս առաքեալի նման սարսափահար՝ օգնութիւն ազատարար կանչելու մահառիթ վիշապի թովիչ ազդեցութեանն է եկեմարկում ու դունդապունդ նորա զիրկը զիմում: Ոսկ եթէ կան առաջնակարգ անձնաւորութիւններ, որոնց տրուած է ժամանակի ոգին ըմբռնել, զգալ իրենց կաշու վերայ բոլոր մարդկութեան տանջող ցաւերը և ամենքին մատչելի մտքեր ստանեցնող կերպով վերարտադրել իրենց ըմբռնածն ու զգացածը, ներկայացնել ապականուած աշխարհն իւր բոլոր տղեղութեամբ, մեղքի ծանր ու զաղրալի հետեանքներով նոքա ևս միայն չարիքն են տեսնում բայց բռնալու միջոցը չլիտեն, Առաքեալի նման բարոյական օրէնքի խտուրթիւնն ու իրաւացիութիւնը ճանաչելով իսկ՝ հեռու են դեռ այն երանական զգացումից, որ նա ունէր մեղսամած խաւարն ու ամեն տագնապ փարատող լուսոյ մի փարոս աչքի առաջ տեսնելով և կարողանալով մեղքի բռնութիւնը խորտակող մի երկնային զօրութիւն ցոյց տալ՝ «Շնորհքն Աստուծոյ ի ձեռն Բիսուսի Զրիստոսի Տեառն մերոյ»:

Վերջին խօսքերի իմաստն արդէն բոլորովին անհասկանալի է ժամանակակից մարդու համար, աւելի անհասկանալի քան մեղքի գրոյցը: Պէտք է մէկը Պօղոս առաքեալի պէս ամբողջ կեանքում կոխ վարած լինի իւր մարմնի, իւր ցանկութեանց դէմ բարոյականութեան անպայման հրամանը բոլոր խտուրթեամբ ըմբռնած և աստուածագիր պատուիրանները մի առ մի կատարելու ձգտած լինի՝ որպէս զի Աստուծոյ առատ ձրի մեղսաքաւիչ շնորհաց զօրութիւնը ծանաչել և զնահատել կարողանայ: Մեր ամենօրեայ փորձառութիւնը մեզ ասում է, որ պատուէրներ, խրատներ տալով բարոյականութեան կանոններ սովորեցնելով կարելի չէ մէկին բարոյական մարդ դարձ-

նել, անձնական օրինակը միայն բարոյական հասարակութեան, բարոյական անձանց անմիջական ազդեցութիւնը սերունդ է կրթում բարոյական շաղի վերայ դնում: Սակայն ուր է այն մարդը, որ կատարեալ բարոյականութեան տիպար հանդիսանար մեր առաջ, դէպի որը բարձրանալը և որին հասնելը կարելի լինէր մեր կեանքի համար անպայման կէտ նպատակի դարձնել, պատմութիւնը միայն մէկին է ծանաչում այդպէս, կնոջ զաւակներին մէկը միայն համարձակուել է իւր համար ասել. «Ո՞րք ի ձէնջ յանդիմանեցէ զիս վան մեղաց», և Առաքեալը դէպի Շա է մատնացոյց անում՝ միակ անմեղը բարոյական բարձրագոյն դիտակցութեամբ հանդերձ, միջնորդն ու պարզելին աստուածային շնորհաց Օրէնքը սրտուիրում է մեզ բարին անել և սովորեցնում է խուսափել չարից, բայց չէ կարող մեզ այն զօրութիւնը պարզեցնել որ մեր մարմնի մէջ իշխող ցանկութիւններին յաղթէ և ստիպէ մեզ բարոյական կեանք վարել, իբրև դրսից եկած պատուէր մեր ներսը գործող տարրերի վերայ նա ոյժ չունի և հետեանքն այն է, որ մենք իմանալով հանդերձ, թէ օրէնքը բարի է և հոգեւոր հնազանդել նորան և բարին գործել չենք կարողանում: «Ձի կամքն առաջի կան ինձ և առնել դրարին ոչ»: «Հաճեալ եմ ընդ օրէնսն Աստուծոյ ըստ ներքին մարդոյն, բայց տեսնեմ այլ օրէնս յանդամս իմ»: Այդ գերութիւնից, մեր անդամների մէջ տիրապետող մեղքի այդ բռնաւոր օրէնքից ազատուելու համար՝ Առաքեալը միակ միջոց այն է համարում որ մեր ներսը, մեր անդամների վերայ իսկ մի նոր օրէնք սկսէ իշխել՝ մի հոգեւոր, բարոյական օրէնք: Շա ինքն իրեն, և իւր հետ մէկտեղ բոլոր ճշմարիտ քրիստոնեաներին, համարում է արդէն այդ օրէնքի ներքոյ. «Ձի օրէնք հոգւոյն կենաց ի Զրիստոս Բիսուս ազատեցին զիս յօրինաց մեղացն և մահու», ուստի և եղբակացնում է. «Իսկ եթէ Զրիս-

տոս ի ձեզ է: ապա մարմին մեռեալ է վասն մեղաց: և հոգին կենդանի է վասն արդարութեան: Զրիստոսէի համար մի տնհասանելի գաղափար չէ ուրեմն այնպիսի կեանքով ապրելը ուր միայն հոգին է դործում: ստիպում մարմինն մեռցնել իւր ցանկութիւնները և իրեն համակերպիլ: այդ նորա կոչումն է: քանի մենք կշարունակենք դեռ մարմնով ապրել: մարմնի հաճոյքները կատարել և նոցա մէջ բաւականութիւն ու երջանկութիւն որոնել՝ մեղքի և մահու օրէնքը կտիրէ մեր վերայ և գերի կպահէ մեզ կամենանք ճանաչել նորա իշխանութիւնը թէ ոչ: Նիւթապաշտական հայեացքների հետ պիտոյր կոհակներով մեղքի հոսանքը ողորդում է մեր աշխարհը և պայթում: զղուելի ուռոյցքների միջից ցոյց է տալիս իւր բոլոր թգեղութիւնը: մի հովասուն զեփուռ: մի երկնային շունչ միայն նորա կատաղութիւնը նստեցնել և նորա բացած վերքերը բուժել կարող է: Որպէս զի մարմինը իւր գործը միայն կատարէ և իւր համար դրած սահմանից չենէ: հարկաւոր է որ հոգին մեր մէջ դերիշխանութիւն ստանայ: որ մենք հոգեւոր, գաղափարական միջոցորտի մէջ վերսկսինք ապրել: հոգեով ապրել: Զրիստոսի հոգեով ուշադիր Առաքեալի ազդարար ձայնին և թախանձադին հրաւիրանաց. «Այսուհետեւ եղբարք, պարտիմք ոչ մարմնով ըստ մարմնոյ կեալ»:

Կ. Վ.



ՀԱՅԵՇՆԵՐԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ.

ՆՈՐԱ ՆԵՐԿԱՅ ՎԵՃԱԿԸ.

(Եարունակութիւն).

Հարեւական եկեղեցին, ինչպէս արդէն ասուեցաւ, ազգային եկեղեցի է: Բացի Հարեւ հրեաներից կամ ֆալանջներից, բացի արեւելեան սահմաններէ վերայ ապրող մահմեդականներից և Գալլայի (հարաւային կողմում) հեթանոս մնացած մասից, բոլոր Հարեւները քրիստոնեայ են: Որքան է Հարեւ քրիստոնեաների թիւը՝ դժուար է ասել: Թա-

ճախ յիշուում է, որ Հարեւստանը 3—4 միլիոն բնակիչ ունի: Բայց 14 տարի առաջ այսպէս էր գրում Ռօլֆս. «Երբ ես յետոյ հոգեով տեղափոխուում էի Հարեւստան և մտածում էի, թէ ինչպէս օր օրի վերայ, ընդարձակ տարածութիւններ անցնելով, ոչ գիւղ և ոչ մարգիկ էի տեսնում»՝ դալիս էի այն համոզման, թէ Հարեւստանը չունի այնքան մեծ թուով բնակիչներ, որքան վերագրում են նորան: Այն էլ շատ է ըստ իս, եթէ նոցա ընդհանուր գումարը 1,500,000 հոգի հաշուենք: Գուցէ առաջ նա բազմաթիւ բնակչութիւն է ունեցել և հաւանականորաբ դեռևս կունենայ. Հարեւները, ինչպէս երևում է, աճող ժողովուրդ են: 5—6 երեսայ ունեցող ամուսիններ բաւական շատ կան...: Խնքնասպանութիւնները խիստ հազուադէպ են այստեղ և կլիման բոլորովին առողջարար է: որովհետև անառողջ խոր ընկած հովիտները գրեթէ անբնակ են: Երկրի հարստութիւնը բնակիչների մեծ թիւ կարող է կերակրել: Բայց կան զանազան հանգամանքներ, որոնք բացատրում են Հարեւստանի այսպիսի անօր բնակչութիւնը: Երկրի մէջ գոյութիւն ունեցող յարատև պատերազմը խլում է այս երկրից բազմաթիւ մարդկանց իրենց կեանքի ծաղիկ հասուկում: Թէպէտ բոլոր զինուորները ամուսնացած են, բայց երեսաների, մասը բնական մահով չէ մեռնում...: Թաճախ նաև վարակիչ հիւանդութիւնները ամբողջ գիւղեր և նահանգներ ամայի են դարձնում:

Հարեւական եկեղեցու ազգային եկեղեցական բնաւորութեան հակասողն է առանձնապէս այն հանգամանքը, որ աբու Նան միշտ Ապոստոլէս է լինի, որի թոյլտուութեան համար առաջ (այժմ ինչպէս է՝ չգիտեմ) եզիպտական փոխարքաներին իւրաքանչիւր նոր ընտրութեան ժամանակ բաւական մեծաքանակ հարկ պետք է վճարուէր: Այս օտար տարրի ազդեցութիւնը չէզոքանում է ոչ միայն նրանով, որ արունան Հարեւստանում միայն Հարեւների մէջ ապրելով, սովորաբար շուտով Հարեւ է դառնում: այլ աւելի նրանով, որ այս ազգային եկեղեցու մէջ թաղաւորը նաև եկեղեցու վերայ ունի շատ զօրեղ ազդեցութիւն: Միջին դարերում Զարա Թակոր թագաւորը ձեռնարկեց ինքնազուլս եկեղեցական կարգերի մի նոր բարեփոխութեան. իսկ իւր՝ Անգլիացւոց հետ ունեցած պատերազմներով (1868) յայտնի Թեոփորոս թագաւորը, որ ինքնասպանութիւն գործեց իւր Մարգալա բերդում (1868 ապր. 13), մինչ պաշարող Անգլիացիք նեղում էին՝ աչքի ընկնող կերպով ցոյց է տուել իւր զօրութիւնը արունայի դէմ: Արունան հրապարակական ժողովի առաջ նորան նշովելով իշխանադուրկ յայտարարեց. այն ժամանակ